

Tieteellisen tekstin ääniä

Tommi Nieminen
Jyväskylän yliopisto

The present article explores how the concept of voice can be utilized in the teaching of scientific writing. Its aim is to show that the capability to use and orchestrate the different voices forming the text is among the most central skills required to become an adept writer of scientific texts. Firstly, there are the multiple voices that are intertextually called into the text as part of an argument; it is mandatory to denote both the boundaries and the sources for all of these in a rigorous way. Secondly, there are the many voices of the author himself or herself: as a voice of its own, as the narrator, and as the implied author of the text. Both of these layers of abstraction should be taken into account in the teaching of scientific writing.

Keywords: voice, scientific writing, teaching of scientific writing

1 Tieteellisen kirjoittamisen ongelmia

Sujuvaksi tieteellisen tekstin kirjoittajaksi tulemiseen sisältyy monenlaisia asioita: on kasvettava sisään tieteenalansa yhteisöön, ymmärrettävä sen ajoin vaikeilta tuntuvat vaikka ehkä tieteenhistoriallisesti mielekkäät konventiot ja osattava käyttää niitä resursseina hyväkseen. Lisäksi on opittava tieteen yleiset pelisäännöt, jotka aloittelijasta usein vaikuttavat ahtailta omintakeisuuden ja persoonallisuuden kieltävässä objektiivisuuden tavoittelussaan.

Monet tärkeimmistä opittavista asioista liittyvät jollakin tavoin **äänien** käsitteeseen. Ensinnäkin on hallittava kyky käyttää hyväkseen intertekstuaalisesti vieraita ääniä. Näin kirjoittaja osoittaa ymmärtävänsä periaatteen jokaisen uuden

tutkimuksen rakentumisesta aiemman tutkimuksen pohjalle. Toisekseen on opit-tava hallitsemaan omaa ääntään niin kompositionaalisesti kuin tyyllillisestikin ta-valla, joka on ominainen nimenomaan objektiivisuuteen ja impersonaalisuuteen pyrkivälle tieteelliselle tekstille eikä välttämättä ole tuttu muusta diskurssista.

Vastaavasti tieteellistä kirjoittamista opettavan vaikeutena on löytää peda-goginen väline, jolla opiskelijan tekstin ongelmakohdat saa selkeästi poimittua irti tekstin kokonaisuudesta. Huomion kohdistaminen itsessään ei saa tuottaa opiskelijalle kohtuutonta terminologista kuormaa. Tieteellisen kirjoittamisen kurssin tavoitteena on keskittyä tekstin tekemiseen, ei tekstin kuvauksen kä-sitteistöön. Käytännössä opettajan on valittava pohjataso, joka sopii valtaosalle opiskelijoista vaatimatta lopuiltakaan liikaa ylimääräistä työtä. Tekstin- ja dis-kurssintutkimuksen välineisiin eivät ole perehtyneet edes kaikki lingvistit, saati tieteellisen kirjoittamisen kurssin tyypillinen opiskelija.

Tieteellisen kirjoittamisen opetuksen tavoitteena on tukea ja auttaa opis-kelijaa kohti tieteessä hyväksyttäviä ja uskottavia, päämääräisiä tekstejä. Osa tästä on yhteistä minkä hyvänsä kirjoittamiskurssin asiasisällön kanssa, osa taas koskee nimenomaan tieteellistä rekisteriä. Tässä keskityn jälkimmäiseen ja sen yhteen osaongelmaan: miten tuoda opiskelijan havainnon kohteeksi se, että tie-teellinen teksti koostuu toistensa kanssa keskustelevista, kannoiltaan ristiriitai-sistakin diskursseista, jotka opiskelijan on koottava koherentisti yhteen niin, että syntyvä teksti sanoo kokonaisuutena sen, mitä opiskelija haluaa sen sanovan. Vasta havaittavaksi tekemisestä on mahdollista siirtyä seuraavaan vaiheeseen eli siihen, miten tieteellisen kirjoittamisen tätä puolta on mahdollista pedagogisesti kehittää ja tukea.

Artikkelin taustalla ei ole varsinaista pedagogista tutkimusta, vaan jokuses-sa opetusryhmässä tekemäni kokeilu. Opiskelijoiden käsittelykertojen aikaisen suorituksen ja kurssin loppupalautteen perusteella uskallan väittää äänen käsi-tettä lupaavaksi avuksi tieteellisen kirjoittamisen opetukseen. Se on abstraktim-pi kuin puhtaasti tekstiesimerkkeihin perustuva menetelmä, mutta konkreetti-semppi ja opiskelijoiden helpompi ymmärtää kuin tekstien puhtaasti lingvistiseen analyysiin perustuva tapa.

2 Tieteellisen kirjoittamisen kurssista

Tieteellisen kirjoittamisen kurssi on muodossa tai toisessa pakollinen osa yliopis-to-opintoja. Kurssia järjestetään niin oppiainekohtaisesti kuin yhteisinäkin opin-toina siten, että yhteiset opinnot usein järjestää yliopiston kielikeskus. Oppiaine-kohtaisilla kursseilla on mahdollista liikkua lähempänä substanssia ja tieteenalan

omia sääntöjä; yhteiskursseilla sen sijaan on pysyteltävä, sikäli kuin mahdollista, yleisehköllä tasolla ja tieteenalasta riippumattomissa periaatteissa.

Tässä käyttämäni aineisto tulee nimenomaan jälkimmäisestä kurssityypistä, Tampereen yliopiston kielikeskuksessa ja avoimessa yliopistossa lukuvuoden 2008–2009 aikana pitämistäni tieteellisen kirjoittamisen kurssin ryhmistä. Opin-tojakson tavoitteeksi on määritetty perehtyminen kirjalliseen asiaviestintään siten, että keskiössä ovat tieteelliseen kirjallisuuteen perustuvat referoivat tekstit, tieteen popularisoinnit, esseetyyppiset kirjoitelmat sekä tutkielmatyyppiset tekstit. Käytännössä näistä korostuvat kurssin aikataulun takia referaatit ja opiskelijoiden käytännön tavoitteiden takia tutkielmatekstit.

Eri äänten käytön hallinta mainitaan kurssin sisältöalueena termiä mainitsematta jo kurssin kuvauksessa tieteellisen tekstin esitysmuotojen alla. Opiskelijat ovat näin osaltaan ennalta varautuneita siihen, että aihepiiriä käsitellään. Tästä seuraa, että opiskelijat muistavat kurssilla ollessaan kiinnittää erityishuomiota lähteiden käytön tekniikkaansa, mikä helposti voi erehdyttää uskomaan esimerkiksi lähteistyksen käytön ja lähdeviitteiden merkinnän perustekniikkojen olevan paremmin hallussa kuin ne todellisuudessa ovat. Tarkkaavaisuus teknisten merkintäseikkojen suhteen ei kuitenkaan peitä sitä, että tieteellisen tekstin äänten hallinta on usein kurssille tulevilla opiskelijoilla epävarmaa, arkaa ja horjuvaa.

On syytä muistaa, että kurssiryhmät voivat olla keskenään erilaisia ja mahdollisesti sisäisestikin sekakoosteisia. Joukkoon mahtuu hyvinkin sekakoosteisia kursseja, joilla opiskelijat suorittavat eri tutkintoja tai ovat selvästi eri vaiheissa opintojaan: toinen opiskelija opintojensa keskivaiheilla ja vasta suuntautumas- sa kandidaatintutkielmaansa, toinen jo valmistunut maisteriksi ja suorittamassa jatkotutkintoaan. Nimenomaan äänten hallinnan tekniikan opettamiseen tällä ei kuitenkaan ole suoraa vaikutusta, vaan aiheen esille ottamisesta hyötyvät kaikentasoiset opiskelijat ja se yleensä myös kiinnostaa kaikkia.

3 Äänen käsite

Intertekstuaalisuuden ja kerronnan tekniikan yhdistävä äänen käsite periytyy viime kädessä venäläisen kirjallisuuden- ja kielentutkijan sekä filosofin Mihail M. Bahtinin modernin romaanin ja erityisesti Dostojevskin poetiikkaa käsitteleviin teksteihin (Bahtin, DI, DP). Äänellä voidaan näin viitata paitsi referointiin eri muodoissaan myös kirjoittajan omaan tekstiin kertovine osineen ja metateksteineen.

Bahtinille romaanin tyylin erityislaatu syntyi sen kyvystä yhdistää erilaisia kerrontamuotoja, tyylejä ja jopa kieliä (Bahtin, DI: 262). Erikoisen yhteensattuman kautta tämä on myös tieteellisen rekisterin erityislaatu, joskin sen päämäärä on toisenlainen. Tieteellisessä tekstissä nimenomaan yhdistetään eri tekijöiden ääniä, myös erikielisiä, sekä (lähinnä ihmistieteissä) erilaisia puheen muotoja ja osakieliä.

Modernissa, Bahtinin mukaan moniäänisessä (polyfonisessa) romaanissa teoksen kerronta muodostaa kuoron, jossa tekijän ääni on vain yksi monien joukossa (Bahtin, DP: 7). Tieteellisissä teksteissä tätä ei pidetä suotavana päämääränä, vaan kirjoittajan oman äänen on hallittava kerrontaa ja yhdistettävä kaikki kutsutut äänet tekstisemanttisesti koherentiksi tarinaksi. Toisaalta samoin kuin modernissa romaanissa, tieteellisessä tekstissä äänten ei odoteta kulkevan näytelmän tapaisena dialogina – kuten vielä antiikin filosofisissa teksteissä –, vaan syvempänä **dialogisuutena** (mts. 18), jossa (sisäis)tekijän ääni ei sulauta muita ääniä itseensä vaan sallii näiden säilyä autonomisina. Muunlainen toiminta koettaisiin helposti niin, että tekijä lainaa toisia ääniä mielivaltaisesti, rajaa ne irti alkuperäisistä merkityskokonaisuuksistaan ja alistaa ne merkitsemään, mitä itse haluaa niiden merkitsevän.

Äänen käsitteen miellyttävin piirre on sen vaivaton skaalautuvuus kirjoittamisen opetuksesta tutkimuskäyttöön saakka. Ääni on selkeä, ymmärrettävä metafora, mutta se on myös teoreettisesti perusteltavissa ja kytkettävissä metodologiassa niihin kielellisiin, narratiivisiin ja diskursiivisiin välineisiin, joiden avulla sitä toteutetaan. Tutkimuskäytössä ääni voidaan määritellä niin puheaktiteoreettisesti, sosiolingvivistisesti, narratologisesti, stilistisesti kuin diskurssianalyttisestikin (Aczel 2005: 634–635). Toisin sanoen äänen käsitettä voi käyttää arkisen teoriattomasti, mutta sen voi myös operationaalistaa tekstin analyysin tasolla monenlaisin lingvistisin ja kontekstuaalisin piirtein.

Jyrki Kalliokosken mukaan

[e]rilähtöisten tekstien rinnakkaisuus tuottaa inkoherenssia, ellei kirjoittaja [...] pysty lukijalle sitä motivoimaan (esimerkiksi argumentoinnin strategiana tai tekstilajiin kuuluvana konventiona) ja toisaalta tekemään tunnistettavaksi ja opastamaan moniäänisyyden tulkinnassa. (Kalliokoski 2005: 225.)

Kalliokosken väittämät koskevat tekstejä yleensä; tieteellisessä tekstissä ongelma on vielä monisyisempi. Monien äänten läsnäolo kuuluu tieteelliseen rekisteriin¹

1 kaikkine tekstilajeineen. Kalliokoski (2005: 232) mainitsee tieteellisen artikkelin tyyppiesimerkkinä ”ekspositorisen ja argumentoivan tekstityypin” piirteitä yhdistelevästä tekstilajista, mutta samat piirteet esiintyvät useimmissa muissakin tieteellisen rekisterin teksteissä samassa suhteessa.

ja on siten jo valmiiksi motivoitu tekstipiirre, mutta tämä yksin ei takaa kohe-
rensia. Opiskelijan ongelma on harvoin siinä, etteivät äänet substantiaalisesti
tai jopa tavoitteiltaan liittyisi yhteen: vaikeus on pikemmin siinä, miten toimia
tämän sekakuoron kapellimestarina.

Ongelmien ymmärtämiseksi on huomattava, ettei kirjoittajan oma rooli ole
suinkaan yksipuolinen. Kirjoittajan voi nähdä vähintään kolmessa eri roolissa,
vaikka tieteellinen rekisteri narratologisesti on yhä suhteellisen yksinkertainen
konstruktio. Kirjoittaja voi ensinnäkin esiintyä eksplisiittisesti yhtenä ”puhu-
jana”, joka esittää väitteen tai kommentoi toisten esittämiä väitteitä. Tällainen
kirjoittajaaani on lukijalle helpoin poimia ja sen kanssa on myös helpointa kes-
kustella, koska väite tulee avoimesti näkyviin. Kirjoittaja on tällöin samalla abst-
raktiotasolla lainattujen äänten kanssa, eli edelleen varsin konkreettisesti puhu-
jaroolissa. Kirjoittajan muut roolit ovat abstraktimpia, eikä niitä ole yhtä helppo
ajatella konkreettisesti kirjoittajan tuottamaksi ”puheeksi”. Nämä roolit sijoittu-
vat syvemmälle tekstin rakenteeseen.

Toisessa roolissaan kirjoittaja tuottaa tekstin eri ääniä ohjailevaa metateks-
tiä ja jäsentää tekstin rakennetta. Tällöin voidaan puhua varsinkin metatekstin
osalta **kertojasta** (ks. esim. Phelan & Booth 2005) tai tekstin teknisen toteuttajan
osalta implisiittisestä tekijästä (Karttunen, tulossa). Tässä roolissa esiintyvän kir-
joittajan poimiminen esille yhdeksi ääneksi on lukijalle jo asteen vaikeampaa.
Kertoja muodostuu tavallaan niistä välittävistä lausumista, jotka koostavat irrall-
listen äänien sirpaleista yksittäistä, koherenttia tekstiä.

Edelleen voi olla tarpeen korostaa kirjoittajan roolia tekstinsä **sisäistekijä-
nä** (tai **implisiittisenä tekijänä**, ks. esim. Nünning 2005), joka ilmaisee ”tekstin
normien ja valintojen ytimen” (Booth 1961: 74). Tämä abstrakti taso ei näy suo-
raan tekstipinnassa, vaan pikemminkin nousee siitä esille sen perusteella, millai-
sen merkityskokonaisuuden teksti muodostaa. Sisäistekijän taso on teoreettisesti
kiistanalainen (Nünning 2005: 240; Phelan 2005: 41–49), mutta tekstianalyysissä
usein käyttökelpoinen. Sen avulla voidaan viitata niin ”rivien välisiin” merkityk-
siin, joita teksti tuntuu implikoivan, kuin tekstin edellyttämään taustatietoonkin.
Käytännön tekstianalyysissä sisäistekijäksi voi kutsua sitä ääntä, joka jää jäljelle,
kun kaikki tekstipinnasta rajattavissa olevat äänet on poistettu, mutta yhä on
jotakin, mitä teksti tuntuu sanovan.

Käytännön tasolla opiskelijan vaikeuksien oireena on se, miten muita ääniä
kutsutaan tekstiin. Lähes poikkeuksetta ainoita tapoja ovat

- siteeraus (joko kappaleen sisäisesti tai erillisessä sitaattikappaleessa)
- referointi sitaatin parafrasilla

- referointi *mukaan*-rakenteella (*N:n mukaan P*)
- referointi neutraalilla diskurssiverbillä (*N on sanonut P*).

(Vrt. Kuiri 1984: 1 tai ISK § 1459–1466, joissa esitellään suomen referointikeinojen koko kirjoa.) Olisi harhaanjohtavaa tarkastella tätä vain tyyllillisenä kypsymätömyytenä. Nimenomaan nämä referointitavat säilyttävät tekijän oman äänen ja intertekstuaalisesti lainatun äänen hermeettisesti erillään.

Esimerkiksi neutraalin diskurssiverbin vaihtaminen deskriptiiviseksi tai kommentoivan adverbiaalinen lisääminen lauseeseen johtaisivat siihen, että tekijä antaessaan toisen äänen puhua samalla ”puhuu päälle” vaikuttaen kertojana lukijan tulkintaan. Opiskelijan näkökulmasta tuntuu ehkä turvallisemmalta käyttää ilmausta *Meikäläisen mukaan hauki on kala* tai *Meikäläinen sanoo, että hauki on kala* kuin uskaltautua omalla äänellään mukaan diskurssiin ilmauksella *Meikäläinen arvelee haukea kalaksi*, jolloin referointiin tulisi episteemisen modaalisuuden taso.

Koska referoinnin muodoissa ei ole kyse **yksin** tyylistä – siitäkin totta kai on kyse –, opettaja ei voi ohjeistaa tekstiä yksin tyyllillisen tekstinhuollon keinoin. Mielivaltainen adverbiaalinen lisääminen tai referointiverbin vaihtelu tuottaisi helposti merkityksiä, joita opiskelija ei tavoittele. On tärkeää mennä syvemmäs ja pohtia sitä, millaisia ääniä opiskelija käsittelee, miten hän niitä käsittelee ja miten niiden hallinta olisi tehostettavissa.

Tapauskohtaisesti lienee harkittava, kuinka tarkkaan ja syvällisesti puututaan kirjoittajan omiin erilaisiin rooleihin tekstissä. Käytännön harjoituksissa (ks. luku 5) erilaiset minät saattavat kuitenkin nousta aivan luontevasti esiin konkreettisina tekstin kerronnan ongelmina.

4 Erilaisia ääniä

Kirjoittajalle omat eriävät tekstuaaliset roolit hahmottuvat parhaiten esimerkkien kautta. Esimerkit on poimittu kurssilaisten teksteistä niin, että osuudet, joista kirjoittajan voisi identifioida, on jätetty pois.

Lähdetään konkreettisimmalta tasolta eli kirjoittajasta oman tekstinsä yhtenä äänenä ja lähestytään hiljalleen abstraktimpaa sisäistekijän ja implisiittisen tekijän tasoa. Konkreettisimmalla tasolla tekijä tuo itse tietoa tai näkökantoja tekstiinsä. Helpoimmin tämä on opiskelijan havaittavissa ensimmäisestä persoonasta, mutta se ei ole välttämätön, kuten esimerkistä 1 nähdään.

- (1) Tämä tutkimus poikkeaa edellä mainituista kuitenkin siinä, että siihen sisältyy aineistolähtöinen empiirinen osuus. Kyseessä ei siis ole puhtaasti teoreettinen tutkimus. Empiirisen osuuden muodostuminen tutkimukselle johtui siitä, että tutkittua teoreettista tietoa lastensuojelun sijaishuollon laadusta on verrattain vähän ja, että systemaattista hakumenetelmää käyttäen kirjastovii-tetietokannoista ei löytynyt puhtaasti teoreettista tietoa lastensuojelun sijais-huollon laadusta.

Esimerkki 1 sijoittuu tutkimuskysymyksiä esittelevän ”teknisen” alaluvun alkuun. Kirjoittaja on kontekstualisoinut omaa työtään lähdeviittein ja esittää nyt oman työnsä erityislaadun. Tekstistä voi löytää tyylillisiä puutteita, mutta nämä eivät niinkään liity äänen käyttöön, vaan tekstin sujuvaan etenemiseen ja kont-rastointiin. Sen sijaan ääneen liittyen voi huomata, ettei ensimmäistä persoonaa käytetä silloinkaan, kun se olisi mahdollista (esim. omistusliitteenä: *Empiirisen osuuden muodostuminen tutkimukseeni*). Siitä huolimatta tekstikatkelma kuvaa selkeästi kirjoittajan omaa toimintaa. Tämän varmistavat niin *tämä*-pronominin deiktinen käyttö (*Tämä tutkimus*) kuin imperfektin kertova käyttö (*johtui siitä, että*).

Opetuskäytössä ei yleensä ole tarpeen kyetä poimimaan niitä kielen ele-menttejä, jotka tuottavat ääniin rajoja, vaan riittää, että kukin äänistä voidaan riittävän hyvin erottaa kaikista muista. Ensimmäisen ja kolmannen persoonan erottelu on kuitenkin riittävän tuttu ja ymmärrettävä, jotta sitä voidaan käyttää hyväksi osoitettaessa tekijän roolia yhtenä äänistä. Tavallinen tieteellisen kirjoit-tamisen kurssin opiskelijoiden esittämä kysymys onkin, onko ensimmäisen per-soonan käyttö ylipäänsä sallittua. Tähän olen yleensä vastannut huoneentaulu-maisella maksimilla:

Minä saan tehdä, mutten olla jotain mieltä.

Ohjeen tarkoituksena on korostaa, että ensimmäinen persoona voidaan hyväksyä täysin, kun kirjoittaja kuvaa omaa tekemistään. Esimerkiksi *tutkimuksen aineiston olen koonnut* on hyväksyttävää tieteellistä rekisteriä, koska aineiston on nimen-omaan joku aktiivisesti ja tavoitteellisesti koonnut, minkä toteaminen on juuri sellainen objektiivinen tosiasia, jonka mainitseminen kuuluu tieteen muotoihin. Sen sijaan mielipiteen ilmaisuissa tulee olla varovainen, koska ne ovat muodol-lisesti subjektiivisia ja herättävät siten lukijassa välittömän tarpeen kysyä, miksi juuri tämän henkilön mielipiteellä on väliä.

Mielipidettä ilmaistessaan opiskelija tuottaakin tekstiinsä helposti rekiste-rin kannalta särähtäviä ilmauksia, kuten esimerkissä 2.

- (2) Minua ärsytti tapa, jolla Happonen ilmeisesti oman tutkimuksensa lumoissa esittää myös yleisesti tunnetut itsestäänselvyydet merkittävänä löydöksinä. Vähän itsekritiikkiä ja kommenttia vanhan tiedon uusintamisesta olisin kaivannut tutkimustulosten esittämisellä Heureka- tyylin [sic] sijaan!

Emotiiviset ilmaukset sekä vajaat, puheenomaiset lauseet ja rekisterin kannalta arveluttava emfaattinen huutomerkki vievät esimerkkiä 2 pois tieteellisen rekisterin alueelta. Ongelma ei ole, kuten opiskelijat usein otaksuvat, ensimmäisen persoonan käyttö. Päinvastoin, ensimmäistä persoonaa käytetään tässä nimenomaan oikein eksplikoimaan, kenen äänestä on kyse. Voimakkaasti kantaaottavaan tyyliin on helppo reagoida ja tunnistaa se tekijän ääneksi, mutta opiskelijoiden esittämät tekstinhuoltoratkaisut puuttuvat usein väärään ongelmaan.

Vaikeammaksi kurssilla on osoittautunut poimia tapauksia, joissa kirjoittaja esiintyy tekstin kertojana. Varsinkin oppilastöissä, joissa tekstin teoreettinen osuus on valtaosin referoitua, kertoja esiintyy usein vain lyhyissä metatekstuaalisissa katkelmissa selkeästi erottuvien ulkoisten äänten välillä. Selkeimmissä tapauksissa kertojan rooliksi tulee esimerkiksi tehdä valinta mahdollisten äänten välillä kuten esimerkissä 3.

- (3) Muuttoliikkeestä ei ole olemassa yhtä ainoaa teoriaa, mutta yksi yleisesti käytetty on Everett Leen (1969, 285--286) esittämä työntö- ja vetoteoria.

Esimerkki 3 kuljettaa sisältöä eteenpäin, mutta se edustaa myös metatekstuaalista, kertojamaista roolia sikäli, että se vain valikoi lukuisista mahdollisiksi esitetyistä esimerkeistä lukijaa varten yhden tapauksen. Esimerkki jää silti varsin lähelle tapausta, jossa kirjoittaja äänen roolissaan raportoi tekemisiään nimenomaan lähteiden valinnan osalta, kuten esimerkissä 4.

- (4) Eri rakennemuotojen valitsemisessa käytän apuna Frank Blacklerin (1995, 1030) kehittämää mallia erilaisista tietopohjaisista organisaatioista.

Esimerkissä 4 raja tekijän äänen ja lähdeviitteen muodostaman tekstiin kutsutun äänen välille on vedettävä virkkeen sisään, mutta yleensä se ei silti ole ongelma ensimmäisen persoonan finiittiverbin ja kolmannen persoonan erisnimiä viitteen selvän erisuhtaisuuden takia. Esimerkin 3 tapaus on hankalampi, koska opiskelija ulottaa helposti lähdeviitteen äänen alan ongelmattomasti koko virkkeeseen, vaikka on hyvin mahdollista, ettei virkkeen aloittava lause sisälly lähdeviitteeseen vaan on kertojan tekstiä.

Paitsi että kertoja valitsee ääniä, hän voi myös samanaikaisesti kommentoida niitä lauseadverbiaalin tai deskriptiivisen verbin avulla. Opiskelijat välttelevät tällaista kommentointia. Tyypillisesti referoidaan neutraaleilla verbeillä *sanoa* ja *todeta* sekä *mukaan*-rakenteella siten, että kertoja välttyy tyystin esittämästä ääneen kantaansa. Esimerkki 5 osoittaa, kuinka vaikeaa joskus on päätellä rajaa lähteen ja kertojan välillä.

- (5) Mintzberg (1990) käyttää adhokratiasta nimitystä projektiorganisaatio, sillä organisaatio koostuu projektiryhmistä tai tiimeistä.

Selittävä *sillä*-lause voi olla yhtä hyvin lähteen kirjoittajan esittämä syy kuin kertojan omaa kontekstiaan varten rakentama selitys. Jälkimmäisestääkään ei seuraa ongelmia, ellei kertoja siirry todellisuudessa äänen rooliin ja argumentoi lähteen ohi tai yli. Tärkeää olisikin käsitellä sitä, mikä kuuluu luontevasti kertojan rooliin, mikä taas edellyttää yhdeksi argumentoivaksi ääneksi asettumista ja miten se tapahtuu.

Kertoja voi omaksua referaatissa tai sitaatissa esiin tuodun äänen välittömästi omakseen. Tällöin hän asettuu toisen äänen taakse niin voimakkaasti, että kertojan ja vieraan äänen erottaminen voi käydä mahdottomaksi.

- (6) Erittäin tärkeä asia projektitoiminnan kannalta on verkostoyhteistyö. ”Verkosto voidaan määritellä eriasteisesti ja eri tavoin vakiintuneiksi sosiaalisiksi suhteiksi toisistaan riippuvaisten toimijoiden välillä, jotka ovat organisoituneet yhteisen intressin ympärille” (Sotarauta & Linnamaa 1999, 104). Toimijat siis kokoontuvat yhteen, jotta he voisivat saavuttaa päämääränsä toinen toistensa myötävaikutuksella.

Vaikka esimerkin 6 lähdeviite kohdistuu vain selvästi erikseen osoitettuun sitaattiin, viimeinen virke voisi yhtä hyvin olla samasta lähteestä. Kertoja hyväksyy lainaamansa äänen määritelmän ja väittämät omikseen ja jatkaa niistä täysin luontevasti. Tieteellisen tekstin konventioiden kannalta lähdeviite on kuitenkin merkitty päättyneeksi ja äänessä on nyt kertoja.

Edelleen sisäistekijän ja kertojan äänet voivat periaatteessa olla ristiriidassa, mikä tuottaa esimerkissä 7 potentiaalisen ongelman.

- (7) Aalberg ja Siimes (1999) määrittelevät nuoruusiän lapsuuden ja aikuisuuden väliin sijoittuvaksi psyykkiseksi välivaiheeksi, joka sijoittuu ikävuosiin 12–22.

Esimerkissä 7 sisäistekijän voi sanoa jäsentäneen tekstin niin, että keskeinen käsite määritellään yhden nimenomaisesti valitun lähteen avulla. Ei siis ole epäselvää, **kenen** määritelmä on. Koska kertoja ei astu ääneen, jää kuitenkin epäselväksi, hyväksyykö tekijä esitettyä kantaa. Tätä epävarmuutta voi taitava kirjoittaja myös käyttää tekstiä eteenpäin kuljettavana keinona.

Sisäistekijyyteen ei juuri voi puuttua yksittäisten katkelmien perusteella, koska sisäistekijä ei varsinaisesti **näy** tekstissä vaan tulee siitä päätellyksi. Opiskelijakirjoittajaan sisäistekijänä on siten mahdollista puuttua lähinnä kokonaisten tekstien perusteella ja mielellään vertaispalautteen vahvasti tukemana.

5 Esimerkkejä opetuskäytöstä

Kuten edellä totesin, opetuskäytössä ei yleensä ole tarpeen analysoida niitä keinoja, joita teksteissä käytetään tai tulisi käyttää tietyn tekstuaalisen merkityksen tai vaikutelman tuottamiseksi. Äänen käsitteen ehdottomana etuna on sen arkinen ymmärrettävyys. Sen avulla on helppo jakaa tekstiä osiin, ”puheenvuoroihin”, minkä jälkeen eri äänten osuuksia, käyttöä ja suhteita toisiinsa on mahdollista tarkastella.

Opiskelijat ovat tyypillisesti kurssille tullessaan jo kohdanneet niin paljon tieteellisiä tekstejä, että he ymmärtävät vieraiden äänten olennaisuuden ja tarpeen tekstissään ja osaavat niitä myös tuottaa. Ongelmallista sen sijaan voi olla äänten selkeä merkintä ja oman, muita ääniä hallitsevan äänen oikeanlainen tuottaminen.

Tieteellisessä rekisterissä lukijan on tekstin luotettavuuden takia välttämätöntä olla kaiken aikaa selvillä siitä, kuka milloinkin puhuu. Lähteiden selkeä merkintä **oikeissa kohdin** tekstiä on siksi ensiarvoisen tärkeää. Oikea merkintä väärässä paikassa on vähintäänkin yhtä vahingollinen kuin merkinnän puuttuminen kokonaan.

Ensinnäkin mielikuvaharjoituksena on mahdollista pyytää opiskelijoita ajattelemaan tekstiään sarjakuvana. Teksti jakautuu tällöin ”puhekupliin” ja ”selityslaatikoihin” sen perusteella, onko äänessä jokin ”henkilöhahmoista” eli intertekstuaalisesti viitatuista tekijöistä vai kirjoittaja itse jossakin tekstiä eteenpäin kuljettavassa roolissaan. Käytännön harjoituksena yleensä riittää, että tekstikatkelmat ympäröidään viivoin, jotka rajaavat yksittäisiä ääniä toisistaan.

Puhekuplat, eli selkeästi toisen tekijän ääneksi hahmottuvat tekstijaksot, ovat ongelmattomimpia. Vaatimus suoran lainauksen tai referaatin osoittamisesta tekstissä ei yleensä tuota opiskelijoille vaikeuksia. Sen ymmärtämiseksi riittää jo yleinen, tieteellisestä rekisteristä riippumaton tekijänoikeudellinen tarve mer-

kitä, mistä mikin katkelma on peräisin. Opetuskontekstissa on tosin muistettava, että opiskelijat ovat huomattavasti huoleellisempia lähteidensä merkitsemisessä tieteellisen kirjoittamisen kursilla ollessaan kuin yleensä.

Puhekuplien ulkopuolelle jäävä osuus on hankalampi, koska vain osa siitä on helppo mieltää suoraan kirjoittajan eksplisiittiseksi ääneksi. Metatekstin tuottajan (kertojan rooli) ja eri äänten muodostaman orkesterin kapellimestarin tai tekstikokonaisuuden merkityksellistäjän (sisäistekijän rooli) äänet hahmottuvat usein heikommin, lähinnä vain jäännösjaksoina muuten jo eri ääniin jäsennetystä tekstistä. Mielikuvaharjoituksen termein tämä tarkoittaa, että on helppo muistaa tarve vetää puhukuplista kärjet kulloisenkin puhujan suuntaan, mutta vaikeampaa muistaa varmistaa, että myös selityslaatikot tulevat merkityiksi, jotta lukija silloinkin pysyy selvillä puhujasta.

Tarkastellaan joitakin aitoja opiskelijoiden kursilla kirjoittamia tekstikatkelmia. Keskityn näissä vain äänen käsitteeseen ja siihen, miten sitä voi hyödyntää opiskelijalle annettavassa palautteessa.

Ensinnäkin esimerkistä 8 voidaan havaita tyypillinen opiskelijatekstin ongelma. Sinänsä sujuvasti – vaikka hieman toisteisesti – kulkevassa tekstissä käytetään ulkoisia ääniä merkitsemään kahta lähdeviitettä, joista toinen sijoittuu virkkeen sisään, toinen omaksi virkkeekseen kappaleen loppuun.

- (8) Hoitotyön perustehtävään liittyy vastuullisuus sekä potilaasta että hoitotyön tehtävästä, joiden tulisi sisältyä kaikkeen ammatilliseen hoitotyön toimintaan. Tämän ajatuksen voidaan katsoa olevan yksi hoitamisen ydinasioista. Vastuullinen johtaminen heijastuu terveystalvelujen laatuun, potilastyytyväisyyteen ja työntekijöiden hyvinvointiin (Kanste 2005). Vastuu potilaasta edellyttää autettavan ainutlaatuisuuden huomioimisen eettisenä kysymyksenä sekä yleisesti että yksilöiden tasolla. Tehtävävastuu taas edellyttää hoitamisen tietotaidon ylläpitämistä, joka oikeuttaa ja mahdollistaa parhaat mahdolliset auttamiskeinot potilaan hyväksi. (Leino-Kilpi 2003.)

Opiskelijalla lähteitä on usein varsin niukasti, jolloin pitkäkin tekstijakso saattaa syntyä yhteen ääneen viitaten. Tämä johtaa siihen, että joko samaan lähteeseen viitataan toistuvasti, mikä vaikuttaa pian tautologiselta, tai viite merkitään sulkeisiin omaksi virkkeekseen pidemmän tekstijakson loppuun esimerkin 8 jälkimmäisen viitteen tapaan, mikä jättää äänen alkurajan epämääräiseksi. Rajaus kertojan äänen lopun ja lainatun äänen alun välillä on erityisongelma usein tekijälle itselleenkin, mikä paljastuu rajausharjoituksessa nopeasti. Kenelle siis kuuluu esimerkin virke, joka alkaa *Vastuu potilaasta edellyttää: kertojalle, lainatulle äänelle vai kummallekin?*

Selittäessään näitä tekstijaksoja opiskelijalla (ja kokeneemmallakin kirjoittajalla) on usein kiusaus vedota siihen, että äänenä on tieteenalan yleinen tieto. On tieteellisen ohjauksen asia, voidaanko tähän viitata vai ei, mutta tieteellisen kirjoittamisen kurssilla on tärkeää saada edes eristetyksi nämä potentiaaliset ongelmakohdat.

Esimerkissä 9 kirjoittaja yrittää lähestyä aihettaan filosofoiden, kaukaa ja yleisestä näkökulmasta. Ajatus on hyvä, mutta toteutusta vaivaa astuminen toisen tieteenalan alueelle vailla selkeää tietoa siitä, millaisilta äänet vaikuttavat tämän tieteenalan edustajien silmissä.

- (9) Sanalla vastuu tarkoitetaan Nykysuomen sanakirjan (1996) mukaan henkilöä, jolla on huoli tai velvollisuus omassa tai toisen hoidossa tai valvonnassa olevasta asiasta, omaisuudesta tai henkilöstä ja näille mahdollisesti tapahtuvista vahingoista koituvien seuraamusten uhka, edesvastuu, vastuunalaisuus tai vastuuvelvollisuus. Vastuullisuus on myös ominaisuus, joka ilmentää vastuunalaisuutta tai vastuuvelvollisuutta ihmisistä tai asioista viran, aseman tai tehtävän puolesta. Etymologiselta alkuperältään vastuu on johdettu vastata-verbistä, joka on vanhastaan merkinnyt muun muassa vastausta, vastustusta tai vastassa olemista (Häkkinen toim. 1990).

Kielentutkijalle jo *Nykysuomen sanakirjan* valinta ensisijaiseksi lähteeksi kertoo kirjoittajan olevan irti nimenomaisesta aiheestaan: sotaa edeltäviin aineistoihin perustuva sanakirja ei monilta osin kykene vastaamaan siihen, miten etenkin jotakin myöhemmin trendikkääksi tullutta sanaa nykykielessä käytetään. Etymologiointi, johon kirjoittaja seuraavaksi siirtyy, taas on äärimmäisen pulmallinen metodologinen valinta. Nämä ongelmat liittyvät käytettyjen äänten käsitteelliseen etäisyyteen siitä, mihin teksti on etenemässä.

Esimerkkiä 9 voi kuitenkin tarkastella myös niin, että siinä sisäistekijällä on vahva tiettyyn päämäärään johtava näkemys aiheesta, ja tämän ohjaamana kertojaääni kytkee toisiinsa hyvinkin erilähtöisiä ja eri abstraktiotasoilla olevia vieraita ääniä varsin vapaasti ja epäsystemaattisesti. Käytännön opetustyössä epäsystemaattisuus on mahdollista osoittaa juuri sen kautta, että tekstin eri ääniä on vaikea rajata toisistaan ja eri äänet tuntuvat päätyvän paljolti lomittain.

Esimerkki 10 esittää liian subjektiivista kirjoittajanääntä. Kun opiskelijaa on opastettu tuomaan rohkeammin oma äänensä esiin ja ottamaan näin kantaa kohteena olevaan tekstiin, lopputuloksena on ”kirjallisuuskriittinen”, lähes estetisoi-va ote.

- (10) Mielestäni tutkielmassa oli käytetty viittaustekniikkaa monipuolisesti, sama tekniikka koko työssä, mutta viite saattaa välillä aloittaa kappaleen, mikä tuo työhön sujuvuutta. Jos viite on aina samassa kohtaa kappaleen lopusta, lukeminen muodostuu helposti puuduttavaksi.

Sisällysluettelon perusteella sanoisin, että tutkielman rajaukset ovat todella onnistuneet. Meikäläisen työssä ei ole mitään ylimääräistä, vaan olenainen on onnistuttu kiteyttämään tiiviiksi ja yhtenäiseksi kokonaisuudeksi.

Esimerkkiä 10 häiritsevä subjektiivisuus tulisi välittömästi lähemmäs tieteellisesti hyväksyttävää arviointia, jos kertojaääni väistyisi hetkittäin etualalta ja antaisi puheenvuoron kohteena olevalle tekstille. Yksikön ensimmäinen persoona esiintyy tässä mielipiteen esittäjän, ei tekijän roolissa (*Mielestäni, sanoisin*), mikä rikkoo edellä mainittua maksimiamia ”Minä saan tehdä, mutten olla jotain mieltä”. Käytännössä näiden kohtien uudelleenmuotoilusta kolmanteen persoonaan tai passiiviin seuraisi se, että tekijä esiintyisi enemmän abstraktina sisäistekijänä kuin konkreettisesti tekstipinnassa läsnä olevana kertojana.

6 Lopuksi

Äänen käsite on joustava ja luonteva apu tieteellisen kirjoittamisen kurssille. Se on helppo operationaalista, mutta sillä on myös riittävää teoreettista syvyyttä, jotta sen avulla kyetään tarkempiinkin tekstianalyysiin tarvittaessa. Tässä artikkelissa esittämäni lyhyet esimerkit osoittavat lähinnä joitakin erityistapauksia siitä kaikesta, mihin käsitettä voi kurssilla käyttää. Nähdäkseni ääni on pedagogisesti mielekäs kirjoittamisen opetuksen työväline, jota olisi hyvä tarkastella tutkimuskirjallisuudessa perinpohjaisemminkin.

Kirjallisuus

- Aczel, R. 2005. Voice. Teoksessa Herman ym. (toim.) 2005: 634–636.
- Bahtin, M. M. *DI = The dialogic imagination: Four essays by M. M. Bakhtin*. Toim. M. Holquist, käönt. C. Emerson & M. Holquist. Austin: University of Texas Press 1986.
- Bahtin, M. M. *DP = Problems of Dostoevsky's poetics*. Toim. ja käönt. C. Emerson. Theory and history of literature 8. Minneapolis & London: University of Minnesota Press 1984.
- Booth, W. C. 1961. *The rhetoric of fiction*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Haakana, M. & J. Kalliokoski (toim.) 2005. *Referointi ja moniäänisyys*. Tietolipas 206. Helsinki: SKS.

- Herman, D., Jahn, M., & M.-L. Ryan (toim.) 2005. *Routledge encyclopedia of narrative theory*. London & New York: Routledge.
- ISK = *Iso suomen kielioppi*. A. Hakulinen, M. Vilkkuna, R. Korhonen, V. Koivisto, T.-R. Heinonen & I. Alho (toim.). Helsinki: SKS. 2004.
- Kalliokoski, J. 2005. Moniäänisyys ja koherenssi suomea toisena kielenä kirjoittavien teksteissä. Teoksessa M. Haakana & J. Kalliokoski (toim.) 2005: 224–257.
- Karttunen, L. (tulossa). Hypoteettinen puhe ja suoran esityksen illuusio. Teoksessa M. Hatavara, M. Lehtimäki & P. Tammi (toim.) *Luonnolliset ja luonnottomat kertomukset: Jälkinarratologisen tutkimuksen suuntia*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kuiri, K. 1984. *Referointi Pohjois-Karjalan ja Kainuun murteissa*. Helsinki: SKS.
- Nünning, A. 2005. Implied author. Teoksessa Herman ym. (toim.) 2005: 239–240.
- Phelan, J. 2005. *Living to tell about it: A rhetoric and ethics of character narration*. Ithaca & London: Cornell University Press.
- Phelan, J. & W. C. Booth 2005. Narrator. Teoksessa Herman ym. (toim.) 2005: 388–392.